

Marjan Drnovšek

ODMEVNOST TRUNKOVE KNJIGE »AMERIKA IN AMERIKANCI« V LETIH 1912—1913

V širokem valu evropskih izseljencev, ki so v drugi polovici 19. stoletja, tja do prve svetovne vojne, zapuščali staro domovino v nadi, da najdejo boljši kos kruha v Ameriki, so bili vtoplejeni tudi slovenski izseljenci, maloštevilni v odnosu do odhajajočih iz velikih evropskih narodov, vendar mnogoštevilni za majhen slovenski narod. Poznavalci ocenjujejo, da je pred prvo svetovno vojno zapustilo naše kraje okoli 280.000 ljudi, in sicer največ iz Kranjske. To je bil največji eksodus slovenskega naroda v njegovi zgodovini.

V letu, ko se je na svoji prvi vožnji iz Evrope v Ameriko potopil Titanic (aprila 1912), ki je v podpalubju prevažal evropske izseljence, med njimi tudi Slovence, in v letu, ko je izšla povest Jakoba Alešovca *Ne v Ameriko!*, je začel Jurij Matej Trunk, župnik pri Sv. Križu v Beljaku, v samozaložbi izdajati v 12 zvezkih delo *Amerika in Amerikanci*, ki je izšla tudi v knjižni obliki v Celovcu z letnico 1912.¹ Prvi zvezek obsežnega dela je prišel pred bralce v začetku leta 1912. Končna knjiga obsega 608 strani. Zaradi bogate likovne opreme ilustratorja Ivana Vavpotiča in številnih fotografij je predstavljala izdaja take knjige tudi velik dosežek tiskarne Družbe sv. Mohorja v Celovcu.

Dve tretjini dela je avtor posvetil razvoju severnoameriških držav, njihovemu političnemu, »duševnemu in socialnemu« življenju in gospodarstvu, zadnjo tretjino pa priseljevanju Slovencev ter njihovemu življenju in delu v novi domovini. Zadnji dve poglavji je namenil prikazu zgodovine slovenskih naselbin in znamenitim, v Ameriki živečim Slovencem. Trunk je Ameriko obiskal štirikrat v letih 1909—1911, ko si je nabral vtise o deželi.² Že na prvih dveh obiskih (pomladi 1909 in od oktobra 1909 do aprila 1910) mu je rojila po glavi misel, »da bi o Ameriki kaj napisal«, kot pravi v Spominih, vendar šele tretje in predvsem četrto potovanje (maja 1911 in jeseni istega leta) sta bila najpomembnejša za nastajajoče delo: »... Zanimanje za Ameriko se je osredotočilo okoli spisa.«³ Ker je imel avtor živ stik z izseljenci in njihovo novo domovino in ker je knjiga izšla v letih najhujšega izseljevanja Slovencev v Ameriko, so njegova spoznanja toliko bolj zanimiva danes, ko jo vzamemo v roke tudi kot svojevrsten vir raziskovanja izseljenske zgodovine pred prvo svetovno vojno.⁴ Knjiga se tekoče bere, saj jo je pisala večša roka ne samo poznavalca teme, temveč tudi poljudnega pisanja.

Komu je bila Trunkova knjiga namenjena? Izšla je v času, ko je bilo izseljevanje množično in so se država in mnogi posamezniki zavedali negativnosti tega pojava. Številni slovenski javni delavci, npr. Krek, Adlešič in drugi, so se zavedali tragičnosti odhajanja, predvsem mladih slovenskih moči, čez »lužo«. Časniki so objavljali svarila pred izseljevanjem, izšlo je nekaj brošur z navodili za izseljence, kot npr. Sušteršičev *Pouk rojakom Slovencem* (Jolliet, 1903) in *Kazipot za izseljence* (Ljubljana, 1904) in v Ljubljani je bila leta 1907 ustanovljena podružnica avstrijske Družbe sv. Rafaela, ki je pomagala izseljencem s praktičnimi napotki za pot in podobno. Trunk se je zavedal resnosti izseljevanja, zato je v uvodu zapisal: »... Zaradi tega spisa naj bi noben Slovenec po nepotrebnem ne zapuščal domovine in se podal čez morje. Kdor pa misli, da že mora iti, naj iz spisa spozna deželo, v katero se podaja ...«.

Knjiga je bila torej namenjena bodočim izseljencem, da bi bolje spoznali Ameriko, o kateri so med ljudmi krožile razne zgodbe o bogatstvu na hiter in lahek način, o deželi, kjer se cedita med in mleko in ležijo dolarji kar po cestah. Realnost je bila trpka, saj so se mnogi slovenski fantje s podeželja, navajeni življenja na prostem, v Ameriki zaposlili v rudnikih in tovarnah. In ne samo njim, knjiga je bila namenjena tudi ameriškim Slovencem, saj je Trunk zapisal v Spominih o svojem prvem potovanju: »... Dosti je tu naših, ki še niso nehali biti Slovenci, ostali so v kulturnih stikih s staro domovino ...«. V *Amerškem družinskem koledarju 1928* je v članku *Slovenske knjige in brošure*, ki so izšle v Ameriki, avtor Frank Zaitz uvrstil Trunkovo knjigo v ta seznam z utemeljitvijo: »... To sicer ni ameriška knjiga. Njen ured-

¹ Trunk Jurij Matej (1870—1973), borec za pravice koroških Slovencev, pisatelj, izseljenski zgodovinar in časnikar (glej SBL, 23. zvezek, Ljubljana 1982, str. 226—227).

² O teh vtisih je pisal v celovškem *Miru*: Jurij Trunk, Iz popotne torbe (V Ameriko), 1909/št. 40—48, 1910/št. 1—5.

³ J. Trunk, *Spomini*, Celje 1950, str. 45.

⁴ Podobno delo je leta 1925 napisal Jože Zavertnik z naslovom: *Ameriški Slovenci. Pregled splošne zgodovine Združenih držav, slovenskega naseljevanja in naselbin in Slovenske narodne podporne jednote*. Delo je izšlo v Chicagu.

nik je prišel v Ameriko s posebnim namenom, da jo spiše in potem se je vrnil ter jo izdal na Slovenskem. Ker je namenjena predvsem ameriškim Slovencem in piše o njih, jo tu omenjamo.⁶

In kakšna je bila prodaja knjige? Omenili smo že, da jo je izdal v samozaložbi, kar je pomenilo za izdajatelja velik finančni podvig in hkrati tveganje glede prodaje. Tudi kupce je zbiral sam z novicami o izdaji prvega zvezka v številnih slovenskih časnikih, ki so vsebovale tudi povabilo k naročilu z njegovim polnim naslovom, možno pa jo je bilo naročiti tudi po knjigarnah. Cena posameznega zvezka je bila za Evropo 1 krona, za Ameriko 30 centov. Na začetku izhajanja posameznih zvezkov je napovedal končno ceno knjige v višini 10 K za Evropo in 3 dolarje za Ameriko, vendar je bila končna cena vezane knjige 12,50 K. Tudi Slovenec je opozoril, da je ves projekt: »... videti na prvi pogled drag... v primerjavi z Mohorjevimi in Matičnimi knjigami... A če Trunkovo delo primerjamo z novimi knjigami, ki jih izdajajo nemške tvrdke, bomo, morali pripoznati, da cenejše ne more biti.«⁷ Glede na Trunkov zapis v Spominih, finančnega dobička s prodajo posameznih zvezkov in knjige ni imel, čeprav je morebitni pribitek namenil »narodnim potrebam na Koroškem.«⁸ Razočaran je bil že nad odmevom prvih dveh zvezkov, saj se je na platnicah tretjega, ki je izšel maja 1912, pritoževal nad nizkim številom naročnikov, ki iz Amerike ni doseglo niti števila 100.⁹ Nedvomno je bila to tudi posledica izdajanja dela v samozaložbi, saj Trunk ni imel dovolj denarja za »inserate« v časnikih in drugod kot npr. Katoliška Bukvarna iz Ljubljane, ki je istega leta izdala tudi Alešovčevu »Ne v Ameriko!« in Finžgarjevo »Pod svobodnim soncem«. Knjigi, posebno slednja, sta bili pogostokrat predstavljeni slovenskemu bralcu v obliki oglasov ali krajših tekstovnih prikazov.

Le kratek zapis v »Slovencu« nam pove, da je Trunkov tekst imel v rokah poznavalec slovenske socialne problematike dr. Janez E. Krek, ki: »... je pisatelju dejal, da mu je knjiga iz srca pisana!«¹⁰

Omenili bomo odmeve o izhajanju Trunkovega dela v nekaterih takratnih slovenskih glasilih in revijah. V kolikor je katoliški »Slovenec« kar obširno poročal o Trunkovem delu, je bil liberalni »Slovenski narod« bolj redkobeseden, socialistična »Zarja« pa ni namenila knjigi niti skromne omembe. Kljub temu, da so mnogi časniki, npr. celjski »Narodni list« ali ljubljanski »Dan« s podnaslovom »Neodvisen političen dnevnik«, imeli rubriko »Književnost« ali »Prosveta« s poročili o novih publikacijah, niso poročali o Trunkovi knjigi. Nedvomno je imela svoj pomen tudi nazorska usmerjenost, ki nam po nepopolnem pregledu slovenskih časnikov tistega časa vsiljuje misel, da je Trunkova knjiga doživela največji odmev v katoliških listih, manjšega v liberalnih, skoraj nobenega pa v socialističnih glasilih, ki so izhajala leta 1912 in v prvi polovici leta 1913. To seveda ni pravilo, saj tudi katoliški »Domoljub« ni prinesel nobene informacije o Trunkovi knjigi, medtem ko je Alešovčeva povest »Ne v Ameriko!« doživela kar tri pohvalna poročila in mnogokratno reklamo v okviru izdaj Katoliške Bukvarne iz Ljubljane.¹¹

Že konec januarja 1912 je »Slovenec« napovedal Trunkovo delo. Ob izdaji prvega zvezka je že podal širši komentar napovedane knjige: »... ki jo slovenska javnost že dolgo pogreša in pričakuje. Amerika! Kaj vsebuje za nas ta beseda! Minoli so dnevi, ko so drveli ljudje od vseh strani v Zlato Kalifornijo, želeči in upajoči izkopati si kje zakladov iz zlatih tal! Ali tok ljudi v nekdanje tako bujno deželo ni prenehal, nasprotno, poglobil se je, izkopal si je strugo do naše domovine in od tu teče leto na leto potok slovenske krvi tja čez širno morje. Na stotisoče je Slovencev že tam, tisoči in tisoči se jim vsako leto pridružijo, iščeči primerne zaslужke, ki jim ga domovina ne more vselej in povsod ponuditi. Zanimanje za Ameriko se zbujajo povsod, zato je tolike hvale vredno, da tudi našemu slovenskemu ljudstvu pove knjiga, kakšna je ta Amerika! Da se našemu ljudstvu opišeta življenje in delo v daljni tujini, ne da se vabi ljudi iz domovine v temno tujo zemljo, marveč le z namenom, da se narod vobče pouči in da se zabeleži za zgodovino velezanimiv kulturni pojav naših dni. — G. J. Trunk je kot spreten potopisec znan. Na opetovanih obiskih v Ameriki je važnejše stvari videl sam in jih zamore iz očigleda opisovati!«¹² Tako je prvi zvezek predstavil »Slovenec«, ki je konec junija istega objavil odlomek iz Trunkovega dela o čikaških klavnicah.¹³

Tudi katoliški »Gorenjec« ni zaostajal v informacijah o delu na začetku izhajanja, saj je o njem poročal kar trikrat, že pred »Slovencem« pa je objavil odlomek o čikaških klavnicah.¹⁴ Če vzamemo v roke še »Mir«, glasilo koroških Slovencev, nas najprej pre-

⁶ »Slovenec«, št. 57, 9. 3. 1912.

⁷ Isto.

⁸ »Mir«, št. 20, 18. maja 1912.

⁹ »Slovenec«, št. 57, 9. 3. 1912.

¹⁰ »Domoljub«, št. 8 (22. 2. 1912), št. 9 (29. 2.) in št. 14 (4. 4. 1912).

¹¹ »Slovenec«, št. 57, 9. 3. 1912. Književnost: J. Trunk. Amerika in Amerikanci.

¹² »Slovenec«, št. 146, 28. 6. 1912. Lstok: V velikih klavnicah.

¹³ O Trunkovi knjigi je poročal v št. 6 (10. 2. 1912), št. 14 (6. 4.) in v št. 37 (14. 9. 1912), odlomek z naslovom »Velike klavnice« pa so objavili v rubriki »Gospodarski del« v št. 21, 25. 5. 1912.

seneti relativno pozen prvi odmev, t. j. konec februarja, na Trunkovo delo v primerjavi s kranjskimi časniki.¹³ Pri oceni drugega zvezka je nepodpisani zapisal: »Svoje nazore o izseljeniškem gibanju bo gospod pisatelj podal v šestem zvezku. Vsekakor bo to delo povod resnejšemu razmotrivanju o izseljevanju. Samo molčati o izseljevanju v Ameriko izseljevanja ne zadržuje, pač pa ima mnogo slabih posledic. Če bi se bila vsaj država za izseljevanje bolj brigala in ga spravila, če ga že ni mogla ustaviti, v pravi tok, bi bilo izseljevanje vsej državi v večjo korist kakor pa sedaj.«¹⁴

Glasilo Kmetijske županske zveze 'Občinska uprava', ki je imela rubriko 'Književnost', ni v letih 1912 in 1913 poročala o Trunkovem delu, čeprav je posvečala veliko pozornost izseljenski problematiki.

Posebej nas zanima, kakšen je bil odmev knjige v takratnem revijalnem tisku, ki je objavljajal ne samo poročila, temveč prave ocene književne bere na Slovenskem. 'Dom in svet' je že v tretji številki (marca 1912) objavil oceno urednika za leposlovje dr. Mihaela Opeke, ki je poudaril splošna pričakovanja od knjige, ki bo stala avtorja veliko truda in denarja, kot je ugotavljal ocenjevalec. Hkrati pa jo je tudi toplo priporočil bralcem.¹⁵ Poleg drobnega zapisa o nadaljnjih izdajah zvezkov je izšla obširna ocena dotedanjšega izhajanja po izdaji devetega zvezka.¹⁶ Ocenjevalec F. T. je delu pripisal znanstvenost, vendar hkrati mikavnost podajanja tematike z velikim poučnim pomenom za najširše sloje ljudi. Pohvalil je ureditev dela in originalnost teksta, posebno tistega dela, ki govori o naseljevanju Slovanov in posebno Slovencev: »... Nasveti, ki jih Trunk našim izseljencem podaja, so najboljši...«, s tem, da bo v osmem delu avtor zbral še gradivo o zgodovini slovenskih naselbin: »... in mu bo zgodovinar pisec slovenskega naroda za ta trud gotovo zelo hvaležen...«. Edino kritično pripombo je imel na avtorjev optimističen pogled na Ameriko, ki bi jo moral opisati tudi z bolj senčne strani. Zaključek poročila pa je nadvse zanimiv: »... Trunkova knjiga ... sodi v knjižnico vsakega našega inteligenta in v roke tudi možem v najširših krogih, le mladini je ni priporočati, dokler se izseljevanje, ki prihaja večidel iz slabih gospodarskih razmer v domovini, ne poleže.«¹⁷ V četrti številki 'Dom in sveta' (aprila 1913) je objavljena kratka notica o izidu 10., 11. in 12. zvezka ter o izdaji celotnega dela v lepi vezani knjigi, ki jo je notičar vsem toplo priporočal.

Tudi 'Cas', znanstvena revija Leonove družbe, ni zaostajal v pohvalah Trunkovega dela.¹⁸ Po izidu knjige je oceno napisal »A. U.« (urednik Aleš Ušeničnik), ki pa je bil tudi nekoliko bolj kritičen: »... Najlepša v celi knjigi so poglavja o življenju Amerikancev. Zdi se pa, da je nanosil pisatelj tuintam prisetle barve in podal preidealno sliko o Amerikancih in ameriškanih razmerah. Poglavje o trustih se nam ne zdi v harmoniji s sliko, ki jo je prej naslikal. Večino bo kajpada najbolj zanimalo poglavje o ameriškanih Slovencih. Žal, da tu podatki niso popolni. Vendar si bo mogoče ustvariti tudi iz teh precej jasno podobo. Mnogo svetlega in veselega, mnogo pa tudi temnega in silno žalostnega... Tudi pisatelj sklepa: AKO LE MOREŠ, OSTANI DOMA. Zares lepo delo tudi izobražencem toplo priporočamo.«¹⁹ Medtem ko je 'Napredna misel', časopis za napredno kulturo, namenila Trunkovemu delu sicer pohvalno notico, pri čemer je poudarila zanimivost in poučnost dela, nista 'Veda', dvomesečnik za znanost in kulturo in 'Naši zapiski', socialna revija, niti omenili dela.²⁰ Suhoparno informativna sta bila tudi 'Slovan', mesečnik za književnost, umetnost in prosveto in 'Ljubljanski Zvon', mesečnik za književnost in prosveto. V slednji je bil ocenjevalec P. Novak, ki je med drugim zapisal: »... Šesti del govori dovolj nepristransko o senčnih in solčnih straneh izseljevanja...«. Poudaril je važnost sedmega in osmega dela: »... posvečena Slovincem v Ameriki... Sestava zgodovine slovenskih naselbin je bila seveda združena z mnogimi težkočami, in je po mnenju pisateljevem, v marsičem pomanjkljiva, vendar je zbral, kar mu je bilo mogoče.«²¹

Trunkovo delo odlikuje tudi bogata slikovna oprema 110 fotografij in enakega števila Vavpotičevih ilustracij. 'Slovenec' ocenjevalec je posvetil slikovnemu delu celo več pozornosti kot vsebini po izdaji prvega zvezka.²² Vavpotič je bil v tem času glavni ilustrator Družbe sv. Mohorja in je užival velik ugled, posebno po ilustriranju Jurčičevega Desetega brata. Že omenjeni ocenjevalec je bil vžhičen: »Kako je lep slovenski mladi delavec, ki stoji knjigi na pročelju, kako so krasne in šegave vinjete in začetnice!« Prvemu zvezku je bil priložen tudi zemljevid Združenih držav Amerike, ki ga kasneje v knjigi ne najdemo. Tudi ostali ocenjevalci so hvalili lepe ilustracije, samo v 'Gorenjcu' so bili odklonilni do njih, češ, da so preveč »amerikanske« in

¹³ O knjigi je poročal v št. 8, 24. 2. 1912, št. 14, 6. 4., št. 20, 6. 5. in št. 38, 21. 9. 1912.

¹⁴ 'Mir', št. 14, 6. 4. 1912.

¹⁵ 'Dom in svet', št. 3, 1912.

¹⁶ Isto, št. 6, 1912 in št. 1, 1913.

¹⁷ Isto, št. 1, 1913.

¹⁸ 'Cas', zv. 2, 3 in 6, 1912 ter zv. 3, 1913.

¹⁹ 'Cas', zv. 3, 1913.

²⁰ 'Slovenec', št. 57, 9. 3. 1912.

²¹ 'Napredna misel', 1/zv. 1, 1912.

²² 'Ljubljanski Zvon', 1913, str. 164.

po izdaji petega zvezka je ocenjevalec kar odkrito zapisal: »...Slike v knjigi so čedne, samo Vavpotičeve inicialke so karikature, ki kaže resno knjigo...«²³

Ze samo ta kratek sprehod po nekaterih slovenskih časnikih in revijah nam potrjuje, da je Trunkova knjiga imela odmev v takratnih glasilih. Večina je pohvalila tako tekstovni kot likovni del knjige, čeprav je bilo tudi nekaj kritičnih pripomb. Koliko so jo brali bodoči slovenski izseljenci, žal, ne vemo, predvidevamo pa lahko, da je bilo njihovo število majhno, saj je bila knjiga le precej draga. Posebno vprašanje pa je odmevnost Trunkovega dela 'Amerika in Amerikanci' med našimi izseljenci v ZDA, to pa je že predmet posebne razprave.

RAZPRAVE FILOZOFSKE FAKULTETE

1985

Narava in determinanta zavestnega odločanja

(Janek Musek)

Glosarij zbornika bratov Miladinovih

(Štefan Kociančič — Dragi Stefanija)

Dvanajstero mesecev

(Nataša Golob)

1986

Zgodovina urbanih oblik Kostanjevice na Krki

(Jelka Pirkovič)

Slovensko-poljski slovar — poskusni snopič

(Tone Pretnar — Božena Ostromecka)

Slovinci v evropski reformaciji

Slovenski jezik v znanosti, 1

1987

O prvih cerkvah in pražupnijah

(Janez Höfler)

Črnomelj

(Stane Bernik)

Lokev skozi čas

Karolinška arhitektura na Slovenskem

(Ivan Stopar)

Rimska lončena posoda

(Iva Curk)

1988

Etnološka stičišča, 1

Slovenska kratka pripovedna proza 1892—1918, Bibliografija

(Gregor Kocijan)

Janez Benigar

(Irene Mislej)

Razprave FF izdaja Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, Aškerčeva 12, tel. (061) 332 611, int. 201. Knjige lahko kupite z naročilnico ali pri prodajalcu knjig v avli fakultete in v Kulturno-informacijskem centru Križanke, Trg francoske revolucije 7, Ljubljana.

²³ 'Gorenjec', št. 37, 14. 9. 1912.